
NKA 12/26 NKA og kyrkjebevaringsprogrammet
Saksdokument: a NKA og kyrkjebevaringsprogrammet

Drøftingssak og erfaringsdeling

.

NKA 12/26 a NKA og KYRKJEBEVARINGSPROGRAMMET

Kyrkjene i Noreg med sin 1000 år lange historie er ein sentral del av norsk kulturarv og norsk historie. Knapt noko kulturminne er spreitt så vidt utover i heile landet som kyrkjene. Gjennom historia er svært mange av dei viktigaste kulturuttrykka vakse fram i ein kyrkjeleg samanheng. Kunst og kunsthåndverk i kyrkjene representerer ofte ei samansmelting av det lokale, det nasjonale og det internasjonale. Heilt frå 1100-tallet, når ei kyrkje skulle byggjast, vart dei beste byggmeistrane henta fram – frå ulike stader i Europa. Mange av dei var store kunstnarar (og teologar – i deira evne til å omsetje tru i stein eller tre). Dei beste handverkar laga lamper og dørklinker, og de beste kunstnarar laga til å lage måleri, tekstilar og skulpturar. Dei tok med seg kunnskap, idear og nye stilartar på tvers av landegrensene. I kyrkjebygga er derfor ikkje berre den lokale handverkskulturen representert. Her finnes også tydelege spor av den kontakt og utveksling mellom landa. Ulike delar av Noreg, og ulike land i Europa og verda inspirerte kvarandre og utveksla kunnskap og erfaring. Det er hentet inspirasjon fra andre landsdeler, fra resten av Europa og andre verdsdeler.

Kyrkjene er minnebøker, dei ber vitne til menneska sine liv og om trua, tradisjonane og rituala deira. Kyrkjene kan og fortelje om smak og mote i ulike tider.

Som kulturminne er kyrkjene historisk sett svært samansette. De kan være bygget i ulike epokar, eller ha delar frå ulike epokar. Interiøret, kunsten og handverket inne i kyrkjene kan og komme frå ulike epokar og være svært samansett. Kyrkjene har og endra seg i takt med samfunnet sine ønske, smak og økonomi. Innreiinga og utsmykkinga i kyrkjene har skifta; gjenstandar har blitt fjerna eller blitt erstatta av nye. Men det har og skjedd at eldre gjenstandar er komne attende til kyrkja. Mange kyrker er bygd på eldre kyrkjestadar, og den kyrkja som står no kan difor vere den siste i ei rekke av tidlegare kyrkjer. Med frå dei gamle kyrkjene har det kome eldre inventardelar. Slik er det skapt ein kontinuitet, og ofte vil det vere kyrkja som slik kan syne utviklinga og historia på staden. Kyrkja blir ei forteljing om eit lokalsamfunn.

Kulturminne er som kikkhull inn i historia – når dei vert formidla. Det ligg mykje spanande, dramatisk, sanseleg og uventa i forteljingane og formidlinga av kulturarv og kulturminne.

Den kyrkjelege materielle kulturarven rommar meir enn sjølve kyrkjebygget, til dømes kyrkjegarden, prestegarden og kyrkja sin plassering i omgivnaden. I tillegg har kyrkjene ein immateriell kulturarv: lyden frå kyrkjeklokkene, musikk, og liturgi. Kyrkjene med utsmykking og innreiing er vitne om sosialhistorie, samfunnshistorie og politikk. Den kyrkjelege kulturarven er så omfattande at den angår alle som bur i Noreg.

Viktigast av alt er kan hende at desse kyrkjene gir eit rom (bokstaveleg tala) for eksistensiell søking og for det andeleg. Det knyttar seg forteljingar, ritar og handlingar til kyrkjestadene. Det spesielle med den kyrkjelege kulturarven er nettopp det tette bandet, der rituala, forteljingar

bygg og stader er ein del av dette bandet. Kyrkjestadene og kyrkjebygga forankrar dei andelige erfaringane ved gje dei struktur, kontekst og stemning, og slik gjer dei forteljingane nære, konkrete og levande. Kyrkjene er staden for det heilage, der menneske til alle tider har kome med sin sorg, si lengt og trua si. Dei er påminningar om trua som har levd på staden i generasjonar. Kyrkjebygga er møtestad mellom Gud og menneske.

Kyrkjebevaringsprogrammet

Kyrkjebevaringsprogrammet er ei satsing for å ta vare på dei kulturhistorisk viktige kyrkjene i Noreg. Programmet vart lansert i 2022 og er eit offensivt prosjekt for å ivareta istandsetting av verneverdige kyrkjebygg og medverke til formidling av mellom anna deira historie og arkitektur.

Bakgrunnen for at programmet vart oppretta, er avviklinga av statskyrkja og dermed og Opplysningsvesenets fond (OVF). Stortinget har satt som premiss for delinga av verdiane i OVF mellom staten og Den norske kyrkja, at staten skal auke innsatsen for å ta vare på dei kulturhistorisk verdifulle kyrkjene i eit omfang som svarer til verdien i det som er att av fondet som staten blir eigar av.

Regjeringa har sett av 10 milliardar kroner til ei tilskotsordning for kyrkjene, og etter planen skal kyrkjene få årlege midlar på inntil 500 millionar etter ei gradvis opptrapping. Opptrappinga skal sikre at det er nok kapasitet og kompetanse i marknaden for å gjennomføre planlagde prosjekt.

Det er Barne- og familiedepartementet som er ansvarleg for kyrkjebevaringsfondet og bevaringsstrategien for kulturhistorisk viktige kyrkjer.

Departementet har utpekt eit programstyre som har ansvaret for forvaltninga av kyrkjebevaringsfondet. Den norske kirke leiar programstyret, medan Riksantikvaren og Hovudorganisasjonen KA har representantar i styret.

Det er og etablert eit fagråd som består av medlemmer frå ulike fagfelt som er relevante for kyrkjebevaring (til dømes bygningsvern, utdanning, kunsthistorie, antikvariske fag). NKA sin generalsekretær er medlem i fagrådet.

Det er etablert eit programsekretariat, som held til i Trondheim.

Det vert utarbeidd tre program som er inndelt etter alder på kyrkjene: Eitt for mellomalderkyrkjene, eitt for kyrker frå 1537–1850 og eitt for kyrker etter 1850. Til kvart av programma vil det følgje fire innsatsområde:

1. Bevaring (istandsetting, sikring og konservering)
2. Kunnskap og kompetanse
3. Oppleving og formidling
4. Engasjement og deltaking

I 2025 var det første gang det var lyst ut middel til innsatsområda 3 og 4.

Søknader frå NKA

I 2025 har NKA hatt hovudansvar for eller medverka til to søknader.

NKA er involvert i to samarbeidsprosjekt som har resultert i at det er sendt søknad til kyrkjebevaringsfondet under innsatsområde tre Oppleving og formidling: Tilrettelegging for oppleving og formidling av kyrkja sin historie til ulike målgrupper.

Den eine søknaden heter *Kyrkjene fortel* og går ut på å lage digitale kursmodul og ressursmateriale for formidling av kyrkjene. Denne søknaden er sendt inn av NKA, og er utforma i samarbeid med NIKU – Norsk institutt for kulturminneforskning.

Den andre søknaden gjeld eit kirke-skoleprosjekt. Dette prosjektet er utforma i samarbeid med IKO – institutt for kyrkje og oppvekst

Søknadsfristen var 3. november 2025 og svar kjem truleg 1. mars 2026.

Kyrkjene fortel

Prosjektet skal bidra til å auke kunnskap og engasjement rundt kyrkjebygga som berar av historia, identitet og som levande gudshus – både nasjonalt og lokalt. Gjennom ei digital kursrekke og samling av eksempel vil vi gje større innsikt og nye verktøy til å formidle kyrka sine historier, til eit breitt publikum. Kvar kyrkje bærer på ei unik historie – ikkje berre i materiala, men og i minne, ritual, menneske og hendingar som har prega staden gjennom hundrevis av år. Ved å formidle kyrkja sin

historie lokalt, skapar vi ikkje berre kunnskap, men tilhøyre, engasjement og ny forståing for kvifor kyrkjebygga er verdt å take vare på. Vi vil og stimulere til nye opplevingar og større deltaking i kyrkja sitt lokalmiljø.

Prosjektet har som mål å:

- skape auka medvitet om kyrkja sin kulturhistoriske verdi
- auke engasjementet i lokalsamfunnet for kyrkjebygget sin verdi både som gudshus, kulturminne, berar av identitet og som symbolbygg
- betre kompetansen for dem som skal formidle kyrkjene til eit mangfald av brukarar, inklusive soknet og publikum
- formidle eit rikt spekter av opplevingar
- bidra til auka aktivitet og engasjement lokalt
- bidra til eit langsiktig arbeid med å bruke kyrkjene som plattform for formidling av kulturhistorie
- bidra til at kunnskap om kulturarven som kyrkjene representerer blir formidla til komande generasjonar

Prosjektet rettar seg i første omgang til sokneråd, tilsette og frivillige i arbeid med lokal formidling av kyrkja sin kulturarv.

Prosjektet kjem i fyrste fase til særleg å ta utgangspunkt i mellomalderkyrkjene. Seinare vil prosjektet bli utvida til å omfatte kyrkjer frå seinare epoke.

Kyrkje-skuleprosjekt

Her vil NKA, saman med IKO, utvikle ressursar for formidling og oppleving av mellomalderkyrkjer for skuleelevar, og for å bidra til at tilsette i kyrkje og skule kan nytte kyrkjebygget som ressurs i opplæringa i skulen. Det er eit mål å lage varierte ressursar som soknet og lokalsamfunnet kan ta i bruk i arbeidet med oppleving og formidling av kyrkjebygget i tråd med skulen sine læreplanar.

Ein av våre hovudressursar i arbeidet er Enebakk kyrkje, ei mellomalderkyrkje i stein, bygd på 1100-talet. Prosjektet skal bli utforma slik at det kan bli teken i bruk i formidling av mellomalderkyrkjer over heile landet, og styrke lokal tilhøyre alle stader som har ein slik kyrkje.

Resultatet av prosjektet vil være nettbaserte ressursar, som tekst, bilete og film knytta til fleire tema.

Anna arbeid i kyrkjeakademirørsla – nokre døme

- I norsk kulturhistorie er det mange døme på samanheng mellom kristen kultur og samfunnsutvikling. Med kristendomen kom ein ny forståing og organisering av samfunnet. Dette syner og samanhengen mellom arbeid med formidling av kyrkjebygga og Nasjonaljubileet 2030. Noreg vart ein del av ein europeisk tradisjon, ikkje minst med omsyn til lovgjevinga. Dette har vore særleg framheva under markeringa i 2024 av Kristenretten på Moster i 1024 og av Magnus Lagabøte sin landslov frå 1274. Sjølv om kyrkjebevaringsprogrammet er knytt til Den norske kyrkja sine kyrkjebygg, ønskjer NKA å medverke til økumeniske perspektiv. For det første var mellomalderkyrkjene jo katolske fram til reformasjonen. Det er dessutan ikkje berre Den norske kyrkja som har kyrker frå tida rett etter 1850. Å vitje kyrkjer frå ulike kyrkjesamfunn kan dessutan bli knytt til framveksten av demokrati. Det vil være spennande å lage ein økumenisk kyrkjesafari, der ein kan kome inn i religiøse bygg man elles ikkje kjem inn i.

- Nokre akademi har vore med på å utvikle opplegg der bruken av kyrkja gjennom hundrevis av år vert vektlagt. Ikkje minst gjeld dette tilbod med tidebøner, der ein kan få vere med på bøner, om lag slik dei har var framført i åra etter at mellomalderkyrkja vart bygd. Det vil og kunne bli utvikla opplegg for konfirmantar og andre grupper i kyrkja.
- Nokre akademi ønsker eit samarbeid med NKA sentralt, om konferansar eller liknande med innhald knytt til kyrkja si historie og bruk. NKA har i dag eit samarbeide med Søsterkyrkjene på Granavollen, mellom anna om Olavsseminaret og årsmøtet.
- NKA ønskjer å bidra til at kyrkjene blir ein stad der ein kan stille ut moderne kunst. Dette gjeld og mellomalderkyrkjene. Mange kyrkjer frå mellomalderen er godt egna til dette. På årsmøtet i år, vil vi ha eit døme på dette, der kunstnaren Grete Refsum sin kunst vil stå i Mariakyrkja. Dette er og kunst som kan spele ei liturgisk rolle. NKA vil bidra til både å få fleire utstillingar av moderne kunst i gamle kyrkjer, og halde fram med å peike på at dette og må få ein plass i kyrkjebevaringsfondet.
- Stavanger domkyrkje er 900 år. I høve jubileet er det laga ein dokumentarfilm om domkyrkja og byen sin historie. Frå steinveggene i katedralen kunne ein sjå Stavanger vokse fram, og være vitne til historiske hendingar som var med på å forme byen, og sjå menneska som har levd gjennom ulike tider. Denne filmen, *Byen og katedralen*, vil bli framsynt på årsmøtet i 2026, og dei akademien som ønskjer å sette filmen på programmet sitt, vil få tilbod om det.